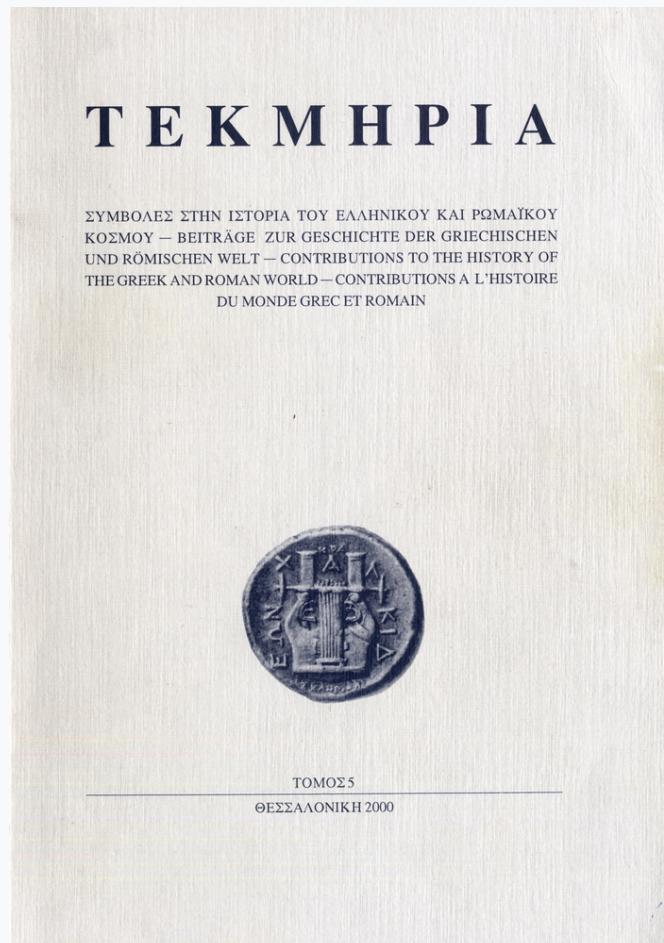

Tekmeria

Vol 5 (2000)

To cite this article:

ΠΑΠΑΓΓΕΛΟΣ Ι. Α. (2000). Ἐπιγραφὴ γιὰ τὸν βασιλέα Φίλιππο ἀπὸ τὴν Νικήτη Χαλκιδικῆς. *Tekmeria*, 5, 108–112.
<https://doi.org/10.12681/tekmeria.203>

Ἐπιγραφὴ γιὰ τὸν βασιλέα Φίλιππο ἀπὸ τὴν
Νικήτη Χαλκιδικῆς

I. ΑΘ. ΠΑΠΑΓΓΕΛΟΣ

doi: [10.12681/tekmeria.203](https://doi.org/10.12681/tekmeria.203)

I. ΑΘ. ΠΑΠΑΓΓΕΛΟΣ

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΦΙΛΙΠΠΟ, ΑΠΟ ΤΗΝ ΝΙΚΗΤΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Τὸν Φεβρουάριο 1990, κατὰ τὴ διάρκεια ἐκσκαφῆς αὐλακος ὑδρεύσεως στὸν ἀνώνυμο δρόμο μεταξὺ τῶν οἰκοδομικῶν τετραγώνων ὑπὸ ἀριθμ. 54 καὶ 58 (σχ. 1, θέση α), στὸν τομέα τῆς παραλίας τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Νικήτης Χαλκιδικῆς, μαζὶ μὲ λίγους ἀργοὺς λίθους ἐντοπίσθηκε δρυθογώνιος δόμος ἀπὸ μαλακὸ λεπτόκοκκο ἀσβεστόλιθο¹, σὲ ὄψη τοῦ δόπιον μόλις διακρίνεται χαραγμένη ἀρχαία ἐπιγραφὴ². Ἡ ἐπιγραφὴ παραδόθηκε στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης, ὅπου φυλάσσεται μὲ ἀριθμὸν εἰσαγωγῆς 14.598.

Ο δόμος ἔχει διαστάσεις 61 (πλ.)X32 (ὑψ.) ἐκ. καὶ πάχος 28 ἐκ. Στὴν πλατιὰ ὄψη του, παρὰ τὶς καταστροφὲς ἀπὸ τὴ διάβρωση καὶ τὶς πληγὲς ἀπὸ τὸ χωματορυγικὸ μηχάνημα (εἰκ. 1), διαβάζεται ἡ κατωτέρῳ τετράστιχη ἐπιγραφή, μὲ ὑψος γραμμάτων 40-45 χιλ. καὶ διάστιχο 8-12 χιλ. (σχ. 2 καὶ 3).

*Βασιλέως
Φιλίππου
Σωτῆρος
καὶ Κτίστου*

Ἡ χρήση τῆς γενικῆς ὁδηγεῖ πρὸς βωμό, θυμέλη κλπ. Ἐπειδὴ δὲν μαρτυρεῖται λατρεία ζῶντος βασιλέως στὴν Μακεδονία, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι

1. Ο τύπος αὐτὸς τοῦ ἀσβεστολίθου (βιοκλαστικὸς μαργαϊκὸς ἀσβεστόλιθος) δὲν ὑπάρχει στὴν χερσόνησο τῆς Σιθωνίας, ἐνῶ εἶναι τὸ βασικὸ πέτρωμα τῆς παρακείμενης χερσονήσου τῆς Κασσάνδρας, ἀπὸ ὅπου θὰ πρέπει νὰ προέρχεται καὶ ὁ δόμος ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ.

2. Ἡ πρώτη παρουσίαση τῆς ἐπιγραφῆς ἔγινε ἀπὸ τὸν ὑπογράφοντα, μὲ τὴν (μὴ δημοσιευθεῖσα) ἀνακοίνωση ὑπὸ τὸν τίτλο, “Τὶ ἔκτισεν δ Φίλιππος Ε΄ στὴν περιοχὴ τῆς Νικήτης;”, στὸ *AEMθ*(1992). Βλ. καὶ Ἰωακ. Ἀθ. Παπάγγελος, *Ἡ Σιθωνία κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Ιστορία - Μνημεῖα - Τοπογραφία*, διδ. διατριβὴ, Θεσσαλονίκη 2000 μέρος Α΄, σ. 148, μέρος Β΄, σχ. 12.

πρόκειται γιὰ μέρος μνημείου ἰδρυθέντος ἐπὶ Περσέως γιὰ τὸν Φίλιππο Ε΄ ἥ - τὸ πιθανώτερον - ἀπὸ τὸν Φίλιππο Ε΄ γιὰ τὸν Φίλιππο Β΄³.

Ἡ χρήση τοῦ ὄρου *κτίστης* παραπέμπει σὲ ἰδρυτὴ πολιτικοῦ ὁργανισμοῦ, ἀλλὰ δὲν μαρτυρεῖται πόλις ἡ ὅποια θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει ἰδρυθεῖ ἀπὸ τὸν Φίλιππο στὴν περιοχὴ τῆς Νικήτης. Φαίνεται ὅτι οἱ τίτλοι *κτίστης* καὶ *σωτῆρ* ἀναφέρονται σὲ βασιλικὲς πράξεις οἱ ὅποιες ἀφοροῦν δλόκληρο τὸ μακεδονικὸ κράτος. Ὡς πρὸς τὸ *κτίστης* τὸ πλησιέστερο παράλληλο ἀφορᾶ τὸν βασιλέα τῶν Παιόνων Δρωπίωνα⁴. Ὁ Φίλιππος Β΄ ὑπῆρξε ἀναμφισβήτητος ἀναδιογανωτῆς τοῦ βασιλείου, ἀλλὰ καὶ ὁ Φίλιππος Ε΄ τὸν μιμήθηκε⁵.

Ἡ περιοχὴ στὴν ὅποια βρέθηκε ἡ ἐπιγραφὴ ἀποτελεῖ τὸ πέρας ἐνὸς χαμηλοῦ καὶ ἐπιμήκους ἀντερείσματος, τὸ ὅποιο ὀνομάζεται “Ανεμόμυλος” καὶ εἰσχωρεῖ στὴν μέση τοῦ παραθαλασσίου κάμπου τῆς Νικήτης⁶. Ἡ μεσημβρινὴ πλαγιά του (ύψομ. 25 μ. περίπου) περιλαμβάνει τὰ ἐλάχιστα λείψανα μικρῆς ἐγκαταστάσεως τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, ἡ ὅποια ἀπλώνεται σὲ ἔκταση περίπου τεσσάρων στρεμμάτων. Στὸ οἰκοδομικὸ τετράγωνο 55, στὴν ΝΔ γωνίᾳ τοῦ οἰκοπέδου Αἰκατερίνης Ἀποστολίδου (σχ. 1, θέση β), σὲ βάθος 30 ἑκ., ἐντοπίσθηκε ἡ ἄκρη στρώματος καταστροφῆς ἀποτελούμενο ἀπὸ θραύσματα μεγάλων ἐπιστέγων κεραμίδων καὶ μεγάλων ἀβαφῶν ἀγγείων. Δυτικώτερα (σχ. 1, θέση γ), ἔνας ὄρθιος πίθος, ὕψους περίπου ἐνὸς μέτρου, τοῦ ὅποιου τὸ στόμιο ἦταν σὲ βάθος 20 ἑκ., κατεστράφη ἀπὸ τὸ προαναφερθὲν αὐλάκι ὑδρεύσεως. Ἔνας “ἀποθέτης”(;) βάθους δύο μέτρων ἐντοπίσθηκε στὸ βόρειο ὄριο τοῦ οἰκοπέδου, κατὰ τὴν ἐκσκαφὴ τῶν θεμελίων τῆς οἰκοδομῆς Χαραλ. Κουγιουμτζόγλου στὸ Ο.Τ.

3. Γιὰ τὸν σχετικὸ προβληματισμό, βλ. M. B. Hatzopoulos-L. D. Loukopoulos, *Mortylos cité de la Créstone*, [ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 7], Athènes 1989, 47-8.

4. G. Dittenberger, *Sylloge Inscriptionum Graecarum*, τ. 1, Leipzig 1915, ἀρ. 394: [*Δρωπίωνα Λέοντος*, /*[βα]σιλέα Παιόνων* /*[κ]αι κτίστην*, τὸ *κοινόν* /*[τ]ῶν Παιόνων* ἀνέθηκε /*ἀρ]ο]ετῆς ἔνεκεν καὶ εύνοίας τῆς εἰς αὐτούς*. Βλ. σχετικὰ W. Leschhorn, *Gründer der Stadt: Studien zu einem politisch-religiösen Phänomen der griechischen Geschichte*, [Palingenesia 20], Stuttgart 1984, 284 κ.έ. ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

5. Ὁφείλω εὐχαριστίες στὸν κ. Μιλτιάδη Χατζόπουλο γιὰ τὶς πολύτιμες ὑποδείξεις του στὴν προσπάθειά μου νὰ προσεγγίσω τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς.

6. Ἡ περιοχὴ ἦταν γνωστὴ μὲ τὸ τοπωνύμio “Ανεμόμυλος”, τὸ ὅποιο τείνει νὰ λησμονήθῃ μετὰ τὴν πολεοδόμησή της. Οἱ Νικητιανοὶ δὲν ἐνθυμοῦνται νὰ λειτουργοῦσε ἐκεῖ ἀνεμόμυλος, ἀλλὰ στὸ Ο.Τ. 55, στὸ οἰκόπεδο τῆς ἐκκλησίας (σχ. 1, θέση ε) εἴδα μικροθραύσματα ἀπὸ λευκὴ μυλόπετρα. Στὸ ἕδιο οἰκόπεδο πραγματοποίησα 25 δοκιμαστικές τομές μὲ χωματουργικὸ μηχάνημα, ἀλλὰ δὲν ἐντόπισα ἔχνος ἀρχαιοτήτων.

54 (σχ. 1, θέση δ), ἀλλὰ δὲν ἐρευνήθηκε ἀνασκαφικῶς. Ἐπὶ πλέον ὑπάρχουν στὴν περιοχὴ δύο μεγάλοι ἀρχαῖοι δόμοι γρανίτου ὅπου ἐντόπισα ἔνα θραῦσμα ἀρχαϊκοῦ πίθου καὶ ἔνα μελαμβαφές ὅστρακο τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

Ἡ θέση ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ βρίσκεται πάνω στὸ βασικὸ ὄδικὸ ἄξονα ἀπὸ Κασσάνδρεια πρὸς Σιθωνία (σχ. 4). Περὶ τὰ 500 μ. ἀνατολικῶς ἡταν ἡ διακλάδωση πρὸς τὸν Ὁρμο Παναγιᾶς καὶ τὴ Σίγγο. Περὶ τὰ 1000 μ. πρὸς νότον ὁ δρόμος διέσχιζε τὸν οἰκισμὸν “τοῦ Ἀγίου Γεωργίου” (4ος αἰ. π.Χ. - 6ος αἰ. μ.Χ.)⁷ καὶ συνέχιζε πρὸς Γαληψό, Τορώνη καὶ Σάρτη. Πρόκειται γιὰ θέση ἀπὸ (ἢ παρὰ) τὴν δοπία θὰ περνοῦσαν ὑποχρεωτικῶς οἱ ὄδικαις διακινούμενοι. Ἐπὶ πλέον ἡ ἀπόσταση μέχρι τὴν Κασσάνδρεια ἡταν μᾶς ἡμέρας πορεία, ὅση καὶ ἡ μέχρι τὴν Τορώνη⁸. Ὁ δρόμος αὐτός, χαρακτηριζόμενος βασιλικὴ δδός⁹, μνημονεύεται κατὰ τὸν 14ον αἰ. καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο μέχρι καὶ τὸ 1954, ὅταν ἀκυρώθηκε ἀπὸ τὴν διάνοιξη τοῦ ἀμαξιτοῦ χωματοδρόμου Νικήτης - Νέου Μαρμαρᾶ.

Στὴ θέση ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ βρισκόταν κάποιος παλαιόπυργος¹⁰, ὁ ὅποιος εἶναι γνωστὸς μόνον ἀπὸ ἀναφορές σὲ ἀγιορειτικὰ ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1312¹¹, 1318¹² καὶ 1320¹³. Δὲν ἔχουμε στοιχεῖα γιὰ τὴν παλαιότητα αὐτοῦ τοῦ παλαιοπύργου, εἶναι ὅμως χαρακτηριστικὸ ὅτι, τόσο στὴν ἐπιφανειακὴ κεραμικὴ τῆς περιοχῆς ὅσο καὶ στὴν ἀναφανεῖσα κατὰ τὶς ἐκσκαφές, δὲν ἔχει παρατηρηθεῖ δεῖγμα νεώτερο τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. Ἐπὶ πλέον δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις γιὰ λιθολόγηση ἀσβεστοκτίστου κτίσματος. Αὐτὰ θὰ μποροῦσαν νὰ εἶναι ἐνδείξεις ὅτι ὁ παλαιόπυργος ἡταν κτισμένος χωρὶς συνδετικὸ ἀσβεστοκονίαμα.

Ἐπισημαίνω ὅτι στὴν Χαλκιδικὴ οἱ ὑπόλοιποι ἀναφερόμενοι ὡς “παλαιόπυργοι” στὰ (δημοσιευμένα) ἀγιορειτικὰ ἔγγραφα, μέχρι καὶ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ

7. Βλ. Παπάγγελος, *Ἡ Σιθωνία*, δ. π., 33.

8. Τὸ δρομολόγιο περιγράφει (μέχρι τὸν σημερινὸ Νέο Μαρμαρᾶ, μὲ προορισμὸ τὴ Συκιά) δ. Ν. Θ. Σχινᾶς, *Οδοιπορικὸν Μακεδονίας καὶ Θάσου*, τ. 3, Ἀθῆναι 1887, 539-48.

9. J. Bompaire, *Actes de Xéropotamou*, Paris 1964, ἔγγρ. 16, στ. 138: πλησίον τῆς βασιλικῆς δόδον ἥγουν τοῦ Παλαιοπύργου. Παπάγγελος, *Σιθωνία*, δ. π., 148.

10. Ἰωακ. Ἀθ. Παπάγγελος, “Συμβολὴ εἰς τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος τοῦ χωρίου Νικήτη τῆς Χαλκιδικῆς”, *Μακεδονικά* 12 (1972) 311, ὁ ἴδιος, “Περὶ τῶν Πύργων τῆς Χαλκιδικῆς”, *Ἑληνικὸν Πανόραμα*, τεῦχ. 18 (Φθινόπωρο 2000) 148.

11. *Xéropotamou*, δ. π. σημ. 9.

12. D. Papachryssanthou, *Actes de Xénophon*, Paris 1986, ἔγγρ. 12, στ. 29: ἀπέρχεται κατ’ εὐθείαν εἰς τὸν παλαιόπυργον.

13. *Xénophon*, δ. π., σημ. 12, ἔγγρ. 13, στ. 95-96, ὅπου ὅμοια διατύπωση μὲ αὐτὴ τοῦ ἔγγραφου τοῦ 1318.

14ου αἰ. εἶναι οἱ ἐρειπωμένοι ἑλληνιστικοὶ πύργοι τῶν τειχῶν τῆς Οὐρανιδῶν Πόλεως¹⁴ καὶ ὁ ἀσβεστόκτιστος (παλαιοχριστιανικός;) πύργος τοῦ Στομίου¹⁵, στὴν ἄκρη τοῦ κρημνοῦ, πάνω ἀπὸ τὸ σημερινὸ λιμάνι τῆς Νέας Καλλικρατείας¹⁶. Νὰ θεωρήσουμε ὅτι καὶ ὁ παλαιόπυργος τοῦ 14ου αἰ. στὴν Νικήτη ἦταν ἑλληνιστικός, ἢ μήπως κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησή του χρησιμοποιήθηκε ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικὸ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ; Στὴν δεύτερη περίπτωση θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ κάπου στὴν περιοχή τῆς Νικήτης ἡ θέση ποὺ βρισκόταν τὸ πρὸς τιμὴν του Φιλίππου Ε' μνημεῖο.

'Εφορεία Βιζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων
Χαλκιδικῆς

Ιωακείμ. Αθ. Παπάγγελος

14. Ιωακ. Αθ. Παπάγγελος, “Οὐρανοπόλεως τοπογραφικά”, *Ἀρχαία Μακεδονία* 5 (1989) [1993] 1157-8.

15. *Xénophon*, ὁ. π., σημ. 12, ἔγγρ. 25 (τοῦ 1338), στ. 17: τὸν ἴσταμενον ἐπὶ τοῦ κρημνοῦ παλαιὸν πύργον.

16. Πρῶτος ἔκανε τὴν ταύτιση ὁ J. Lefort, *Villages de Macédoine, 1. La Chalcidique Occidentale*, Paris 1982, 175 καὶ χάρτης 11, ἀρ. 14. Βλ. καὶ Παπάγγελος, “Περὶ τῶν πύργων”, ὁ. π. ὑπ. 10, 138. “Οπως φάνηκε ἀπὸ πρόσφατη ἀνασκαφὴ δίπλα στὸ ἐλάχιστα σωζόμενο θεμέλιο τοῦ πύργου (θέρος τοῦ 2000, Λ. Τόσκα, Γ. Χατζάκης), πρέπει νὰ σχετίζεται μὲ συγκρότημα ὑστερορρωμαϊκῶν ληνῶν.

SUMMARY

INSCRIPTION FROM NIKETE IN CHALKIDIKE CONCERNING KING PHILIP

This article presents the *editio princeps* of an inscription from Nikete (Nomos of Chalkidike) with the following text:

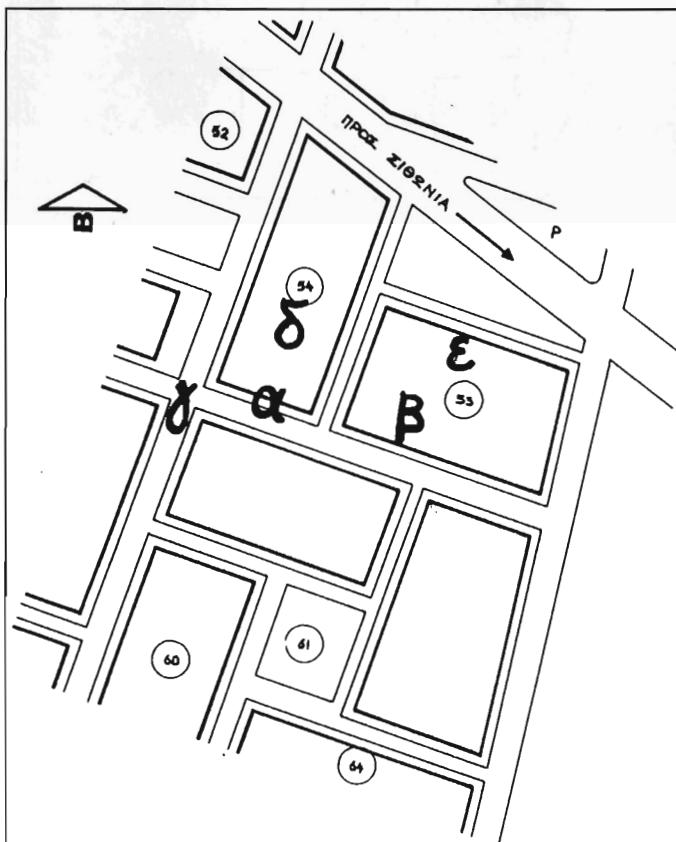
Βασιλέως
 Φιλίππου
 Σωτῆρος
 καὶ Κτίστου

It is part of a monument (altar, thymele etc.) erected under Perseus for Philip V or (mehr probably) under Philip V for Philip II. Since we do not know of a city founded by Philip in this region, the attributes *κτίστης* and *σωτήρ* probably refer to deeds of the king for the benefit of the entire Macedonian kingdom. Philip II was responsible for the re-organisation of the kingdom, and his example was followed by Philip V.

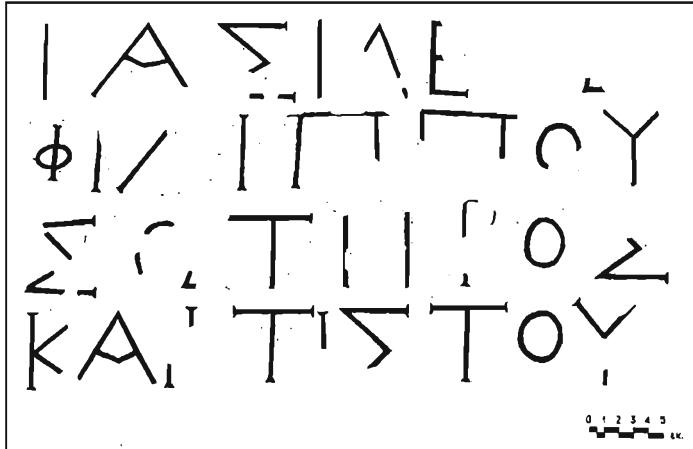
The inscription was found in a site of a small Hellenistic settlement; there are also a few finds of the Archaic period. This site is on the main road from Kassandreia to Sithonia. This road is designated as *βασιλικὴ ὁδός* in the acts of the Monastery of Xeropotamos (14th cent.) and was in use until 1954. According to documents of the years 1312, 1318 and 1320 preserved in Athos there was a *παλαιόπυργος* at this site. It is still open to discussion whether this *παλαιόπυργος* dates to the Hellenistic period or the new inscription was a spolium used for its construction.

Ίωακείμ Άθ. Παπάγγελος, Εἰκ. 1: Ἡ ἐπιγραφή πρός τιμήν τοῦ Φιλίππου: μνημεῖο

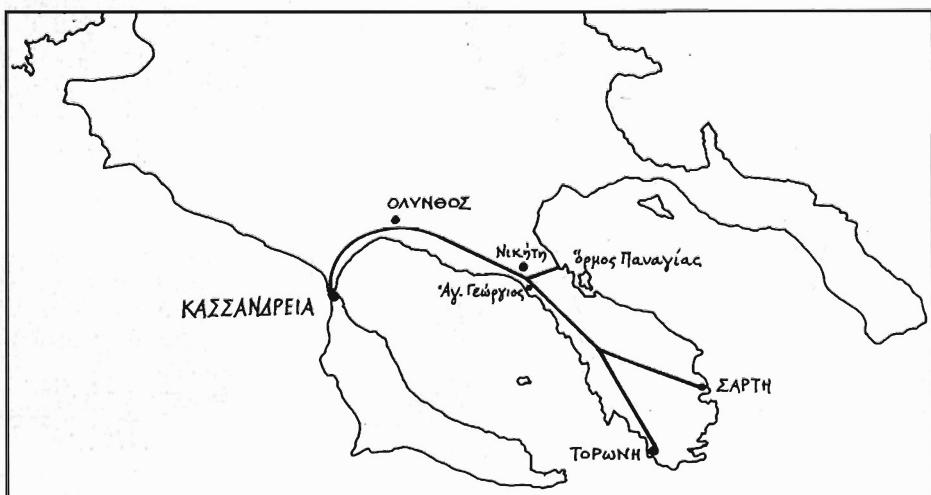
Ίωακείμ Άθ.
Παπάγγελος, Σχ. 1:
Απόσπασμα τοῦ
πολεοδομικοῦ σχεδίου
τῆς Νικήτης, ὅπου
σημειώνονται, οἱ θέσεις
στις ὁποῖες ἐντοπίσθηκαν
ἀρχαιότητες: α. ἡ
ἐπιγραφή, β. τὸ στρῶμα
καταστροφῆς, γ. ὁ πίθος,
δ. ὁ “ἀποθέτης”, ε. οἱ
μυλόπετρες

Ίωακείμ Ἀθ.
Παπάγγελος, Σχ. 2:
Ἀπόγραφο τῆς ἐπιγραφῆς

Ίωακείμ Ἀθ.
Παπάγγελος, Σχ. 3:
Ἀποκατάσταση τῆς
ἐπιγραφῆς

Ίωακείμ Ἀθ. Παπάγγελος, Σχ. 4: Σκαρίφημα τῆς Χαλκιδικῆς, ὅπου
σημειώνεται ὁ βασικός ὁδικός ἄξονας Κασσανδρείας-Τορώνης